

Микита Козиренко

аспірант кафедри регіонального управління,
місцевого самоврядування та управління містом
НАДУ при Президентіві України

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто особливості концепції належного врядування у контексті соціальних комунікацій. Обґрунтовано, що реформування державного управління є виконанням суспільного замовлення на ефективні, відповідальні та відкриті інститути виконавчої влади і місцевого самоврядування, а відтак і на належне врядування. Доведено, що сучасні державні інституції стають публічними і транспарентними для суспільної дискусії, яка стає важливим ресурсом вироблення політико-управлінських рішень належного врядування. Окреслено специфіку впровадження концепції належного врядування у процесі вибудовування діалогу між державними службовцями (посадовими особами органів місцевого самоврядування) й громадськістю.

Ключові слова: врядування, належне врядування, комунікація, соціальні комунікації.

Nikita Kozirenko

PhD student of the Department of Regional Management,
Local Government and City Management NAPA under the President of Ukraine

SOCIO-COMMUNICATIVE ASPECT OF IMPLEMENTING GOOD GOVERNANCE IN UKRAINE

The article describes the features of the concept of good governance in the context of social communication. Other specifics existence of said concept in the process of building a dialogue between managers and the public. The concept of good governance declares special attachment to such a system of government as a trust, accountability, responsibility and aims to provide moral and practical justification of dialogue and democratic style of government. At the heart of good governance is a network, not a hierarchical way of building and operating authorities. State acts as regulator and coordinator of «pluralistic interaction» as «authorized institution» that expresses the public interest. It carries out its functions in the context of search and optimum balance between public and private interests, needs and aspirations of different sectors, groups and communities. The goal of the state policy of good governance - strengthening public trust in government, promote and coordinate cooperation between disparate social forces, spread understanding of the role of citizen participation in just solving pressing problems. The principles of good governance and focus on its values to best match the specific needs of the situation in Ukraine. This is due to the fact that now more than ever in demand favorable climate for broad social dialogue and consensus-conventional implementation strategies into practice of public and political life, when are designed to achieve objectives of mutual respect and reconciliation in the name of integrity and success national society.

The prospect of good governance research is to improve the characteristics of existence establishment concept outlined for fuller and deeper assimilation of democratic European principles Ukrainian society. In the future this will lead to the Europeanization of the Ukrainian state, which is to assist its heyday in the international arena as a center of spirituality, morality, etc. Methodology governance represents a crisis of traditional forms of communication in society (first of all - European, because there is interaction outlined in our view, developed much better). On the other hand, postulates a development that aims to strengthen the legitimacy and effectiveness in the development of legislative decisions and, in fact, provide administrative services to the public. Public affairs, agencies and organizations become public and open to public debate, which is an important resource to develop political and administrative decisions. The basis for the development of political, organizational and administrative decisions is the pursuit of the common good, general interest, defined as the state and the public. The concept of good governance is associated with the formation of values, policies and institutions by which effective social control is done by cooperation between the state, civil society and business. Thanks to the introduction of updated concepts such as trust, subordination, responsibility, participation, rule of law, transparency, consensus orientation, equity, etc. that affect healing at the general state of society, producing constructive (productive) relationships between its members. Thus, public administration reform is the implementation of the social order for effective, responsible and open institutions executive bodies and local authorities and thus for good governance.

Key words: governance, good governance, communication, social communication.

Никита Козыренко

аспірант кафедри регіонального управління, місцевого самоуправління и управління
городом
НАГУ при Президенте України

СОЦИАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

В статті розглянуті особливості концепції ефективного управління в контексті соціальних комунікацій. Обґрунтовано, що реформування державного управління є виконанням суспільного замовлення на ефективні, відповідальні та відкриті інститути виконавчої влади і місцевого самоврядування, а відтак і на належне врядування. Доведено, що сучасні державні інституції стають публічними і транспарентними для суспільної дискусії, яка стає важливим ресурсом вироблення політико-управлінських рішень належного врядування. Окреслено специфіку впровадження концепції належного врядування у процесі вибудовування діалогу між державними службовцями (посадовими особами органів місцевого самоврядування) й громадськістю.

© Козиренко М. В., 2016.

эффективные, ответственные и открытые институты исполнительной власти и местного самоуправления, а значит и на эффективное управление. Доказано, что современные государственные институты становятся публичными и открытыми для общественной дискуссии, которая становится важным ресурсом выработки политико-управленческих решений надлежащего управления. Очерчена специфика внедрения концепции эффективного управления в процессе построения диалога между государственными служащими (должностными лицами органов местного самоуправления) и обществом.

Ключевые слова: управление, эффективное управление, коммуникация, социальные коммуникации.

✎ Основою життя будь-якого біологічного організму є розвиток – процес переходу від одного стану в інший, причому наступний є досконалішим за попередній. У такому сенсі суспільство постає живим організмом, потенційно відкритою системою, головною особливістю якої є невинний рух, динаміка становлення. Цілком очевидно, що суспільство належить до саморегульованих систем. Це означає, що воно здатне підтримувати значний рівень власної впорядкованості завдяки дії певних внутрішніх чинників – стихійних (невидимих) або свідомо створених і цілеспрямовано діючих [8]. Зазвичай такими чинниками оперують органи державної влади (в певному сенсі вони і є ними), головною функцією яких є надання управлінських послуг населенню з метою забезпечення потреб останнього. При цьому надання адміністративних послуг базується на принципі суто процедурної справедливості, про яку можна вести мову там, де немає незалежного критерію оцінки правильності результату, а натомість є коректна або справедлива процедура, наслідок якої є коректним або справедливим незалежно від його суті [22]. Однак у практичній діяльності сучасні адміністративні послуги виражають лише емпіричний комплекс заходів з організаційно-виконавчої (передусім дозвольно-розпорядчої) діяльності органів виконавчої влади, спрямованої насамперед на спрощення дозвольних процедур у сфері підприємництва (отримання необхідних документів на здійснення відповідної діяльності). На думку О. Карпенка, дефініція «управлінські послуги» більш адекватно відповідає сучасним реаліям практичної сфери державного управління [7, с. 15].

Методологія державного управління є складною системою категорій, принципів, норм, цінностей, парадигм, теорій і самих методів, що забезпечує пізнавальну і практичну діяльність [4]. Фактично, сам феномен державного управління можна представити своєрідною надбудовою, утворенням на «тілі» організму суспільства. Це утворення перебуває у відносинах симбіозу (взаємодії двох біологічних організмів) з усією органістичною системою в цілому й окремими його (організму) підсистемами зокрема. Екстраполюючи цей приклад на управлінську сферу, можна постулювати, що вона існує завдяки суспільству, яке, своєю чергою, лімітується, структурується, взаємодіє за рахунок її (управлінської сфери) існування й діяльності.

Зазначимо, що при цьому окреслений «симбіоз» можна представити як певного роду комунікацію, покликану налагодити, посилити, відновити певний зв'язок, діалогічну взаємодію між управлінцями та громадянами. При цьому під «діалогом» ми, в цьому контексті, маємо на увазі комунікацію як соціальне явище, а не онтологічне: це уточнення є суттєвим, оскільки соціальна природа цього процесу (комунікації) передбачає,

першою чергою, його рефлексивність (реакційність) як для влади, так і для населення. На протигагу цьому, розгляд комунікації як онтологічного явища передбачає її дослідження у номінативно-психічному ключі, тобто з позицій лінгвофілософії, що не розкриває особливостей явищ, досліджуваних у цій роботі.

Комунікація, безперечно, є не тільки засобом впливу, маніпуляції, отримання інформації тощо, оскільки вона, як категорія людського існування, виступає складником життя індивідуума, а значить – зумовлює його правову ідентифікацію, що має відбуватись у демократичному суспільстві. Природно, що таке розуміння ролі комунікації у державотворчому, адміністративному, управлінському тощо руслі знайшло своє вираження у Європі через концепцію «належного врядування». Закономірно, що її (концепції) стрижневими принципами є моральні засади людського буття, що виражаються через забезпечення відкритості, відповідальності, ефективності та послідовності у прийнятті рішень [26]. Незважаючи на позірну продуктивність цієї концепції, її актуальність у контексті часу, сама наявність такої методології державного управління репрезентує кризу традиційних форм спілкування у суспільстві (першою чергою – європейському, оскільки окреслена взаємодія, на нашу думку, розвинута набагато краще). З іншого боку, постулюємо розвиток, що має на меті посилення легітимності та ефективності у процесі розробки законодавчих рішень [26], а також, власне, надання управлінських послуг.

Варто згадати про безпрецедентну активність, яка притаманна політичній культурі громадян України, що, у контексті подій Євромайдану, підсилюється станом латентного збройного конфлікту з Російською Федерацією та має практичний вияв у спробах громадян вплинути на формування місцевої політики [9]. На нашу думку, така особливість пов'язана з тим, що раніше в нашій державі управлінські послуги як такі майже були відсутніми або надавалися не продуктивно, оскільки не було сформовано у свідомості як управлінців, так і громадян їх (послуг) якості, природності й необхідності, як і не було наявне розуміння їхньої природи, а також права на них. Однак події останніх років неминуче змінили світогляд української нації, витворивши на фактичному підґрунті необхідність у перегляді відносин між всіма шарами суспільного життя, в тому числі й у управлінській сфері: так, неминучими є ті трансформативні функції сучасної держави, що продукують, своєю чергою, зміну парадигм державного управління та адміністративні реформи у багатьох країнах світу [17]. Зазвичай, такі реформи в адміністративній сфері спрямовані на зменшення дистанції між управлінськими кадрами і населенням.

✎ Осмислення новітніх концепцій бюрократії, державного управління та загалом ролі держави,

що змінюється в умовах глобалізації, відбувається у працях: Г. Пітерса, Г. Саймона, Дж. Стігліца, Дж. Розенау, В. Томпсона, О. Гатман-Голутвіної, А. Колодій, І. Мальковської, Е. Морозової, Л. Сморгунова тощо. Належне врядування знаходимо у дослідженнях таких науковців, як: В. Авер'янов, В. Бакуменко, Т. Безверхнюк, О. Бейко, Є. Бистрицький, О. Бухтатий, О. Власенко, І. Гриценко, І. Грищенко, О. Карпенко, В. Колтун, М. Лендшел, О. Майборода, В. Мартиненко, Г. Марушевський, М. Міхровська, Л. Новак-Каляєва, О. Оржель, Т. Панченко, С. Пунь, О. Сидоренко, В. Стрельцов, В. Тимошук, Б. Шевчук та інших.

Метою статті є розгляд особливостей концепції належного врядування у контексті соціальної комунікації. Невирішеною проблемою залишається відсутність науково-теоретичного обґрунтування процесу вибудовування діалогу між управліннями й населенням в контексті реалізації концепції належного врядування.

Демократизація українського суспільства та розбудова сучасної системи державного управління зумовлює необхідність упровадження нових цінностей та принципів публічного менеджменту в діяльності владних інститутів, вимагає підвищення результативності їх функціонування та якості управлінських послуг, що надаються населенню [12]. З одного боку це спродуковано застарілістю форм і методів роботи, які використовуються наразі в управлінській сфері, з іншого – процесом євроінтеграції, який розгорнувся в нашій державі. На нашу думку, головною проблемою окресленого перетворення є не відсутність матеріальної бази або кваліфікованих співробітників, а, власне, необхідність у змінах на рівні свідомості серед наших співгромадян. Адже доки громадяни не усвідомлять, що вони мають отримувати належний рівень надання управлінських послуг, не стояти осторонь від суспільно-адміністративного життя, доти не буде представлено істотних зрушень у цій сфері.

Не випадково питання взаємодії з громадськістю є одним із ключових в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Зокрема, в тексті Документу зазначено, що взаємодія держави з громадянським суспільством на основі партнерства необхідна для розвитку України як правової, демократичної і соціальної держави [25]. При цьому слід розуміти, що така взаємодія не може: по-перше, виникнути на «рівному» місці; по-друге – потребує корінного переосмислення підходів до врядування як такого. Це пов'язано з тим, що, подібно до бренду «Made in China» («Зроблено в Китаї») вітчизняний уряд у період 2014–2016 рр. кардинально скомпрометував себе численними прорахунками в соціальній, економічній, політичній, освітній, науковій та інших сферах. Саме тому нашій методології державного управління необхідний ребрендинг, подібно до того, який пережив окреслений бренд, перетворившись у «Made in PRC» («Зроблено в КНР»): те саме перезавантаження, яким і може стати прагнення до побудови ідеальної моделі, орієнтури для по-справжньому демократичного врядування, здатного задовольняти суспільні потреби у продуктивніший спосіб [17] – належного врядування, яке безпосередньо впливає з самої природи зрілого демократичного суспільства, особливостей його побудови та функціонування всіх інституцій [27] останнього.

До речі, сам термін «врядування» використовується для визначення функції високоорганізованих систем, що забезпечує їх структурну цілісність та режим діяльності, необхідний для досягнення мети існування [20] останніх. Так, належне врядування можна охарактеризувати як клієнтоцентристське (людиноцентристське), тобто таке, яке зорієнтоване на забезпечення потреб своїх користувачів, а не створення цілої низки утруднень на шляху до їх (потреб) матеріалізації. Таким чином, «належне врядування» означає таке ефективне управління ресурсами та відносинами всередині країни, за якого воно є відкритим, прозорим, підзвітним, безпристрасним і таким, що реагує на потреби населення [20], а головне – гнучким у процесі й спосіб їх забезпечення. Так, показовим є навіть графік роботи цілої низки офіційних установ, години роботи яких повністю співпадають з робочим часом більшості громадян. Зрозуміло, що це продукує невдоволення останніх і нерозуміння, оскільки показує байдужість керівництва до проблем «на місцях», які виникають у звичайного українця, також до низки особливостей його побутування. Натомість відкритість влади зміцнює демократію, надаючи простір для публічного контролю, протидіючи надмірній концентрації багатств чи влади у руках небагатих та надаючи більше можливостей для участі громадськості [20].

В ідеалі належне врядування сприяє зміцненню демократичних, правових, соціальних засад державності, дотриманню в політичному житті норм народовладдя, свободи, людської гідності, створенню умов для особистості реалізувати її права та свободи, життєві потреби та специфічні інтереси відповідно до правових норм і у спосіб, що не суперечать їм, а, навпаки, що ініціюються та реалізуються за прямою участю громадян [27]. Проте «пряма участь» не означає безпосередньої участі кожного громадянина, хоча в теорії це закладається, однак об'єктивно неможливо організувати участь кожного. Мова йде про те, що концепція належного врядування передбачає не залучення кожного громадянина до участі в адміністративному управлінні (хоча вона у ній закладена, проте не всіх громадян) а, правильніше, врахування його (громадянина) потреб, задля якнайповнішого їх забезпечення управліннями. Окрім того, пряме спілкування громадян з урядом поза посередництва громадських організацій несе в собі небезпеку атомізації суспільства (розпад традиційних зв'язків у суспільстві, соціальне роз'єднання, поява ізольованих індивідів тощо), яка завжди передуює приходу авторитарних або навіть тоталітарних форм правління [10], що є закономірно небажаним.

Зазначимо, що найбільші шанси для втілення в життя критеріїв належного врядування відкриваються на регіональному та локальному рівнях, оскільки саме тут кінцевий результат найбільше залежить від здатності територіальних органів влади, організацій громадянського суспільства і представників бізнесу налагодити ефективний діалог, домогтися максимального можливого рівня взаємодії у процесі вирішення суспільно важливих проблем [17]. Саме тому потреба у належному врядуванні в нашій державі є об'єктивною і зумовлюється тим, що успішний розвиток суспільства на сучасному етапі неможливо забезпечити силами виключно держави та зусиллями (інтелектуально-ро-

зумовими, креативно-конструктивними, соціально-кадровими тощо) лише з боку державної бюрократії [27]. Проте тут існує доволі загрозлива тенденція до самоусунення громадян від участі в житті суспільства через неможливість реалізації свого потенціалу в лімітованих межах українського соціуму й прагнення до виїзду з території української держави.

Звичайно, належне врядування не можна сприймати як панацею від усіх проблем сучасної України, оскільки його реалізація є комунікацією між управліннями й громадянами, що була диференційована низкою стандартів окресленої концепції, а саме: належним законодавством; законністю; участю; прозорістю процесу прийняття рішень; доступом до інформації; належною організацією; належним персоналом; належним фінансовим та бюджетним менеджментом тощо [1]. Таким чином, реалізація цієї концепції є справою не завтрашнього, і навіть не післязавтрашнього дня оскільки постулює наявність цілої серії соціально-адміністративних осередків, що будуть викликати зацікавлені флуктуації (коливання), головною метою яких має стати саме перетворення, тобто, власне, адміністративно-управлінське перетворення. Слід уточнити, що належне врядування залишає за державою вагомий роль у прийнятті політичних рішень, розглядаючи державне управління як функцію суспільної координації. Державні справи, органи та організації стають публічними і відкритими для суспільної дискусії, яка стає важливим ресурсом вироблення політико-управлінських рішень. Підставою для вироблення політичних та організаційно-управлінських рішень стає прагнення до досягнення спільного блага, загального інтересу, яке визначається як державою, так і громадськістю. Отже, прийняті рішення оцінюються не лише з точки зору критеріїв ефективності, але й моральних норм [17], що робить суспільство ціліснішим, скооперованішим навколо національної ідеї.

Отже, концепція «належного врядування» пов'язана з формуванням системи цінностей, політик та інституцій, завдяки яким ефективне управління суспільством здійснюється шляхом взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу [25]. Завдяки її впровадженню актуалізуються такі концепти, як довіра, підпорядкованість, відповідальність, участь, верховенство права, транспарентність, орієнтація на консенсус, справедливість тощо, які зцілюючі відбиваються на загальному стані суспільства, продукуючи конструктивніші (продуктивніші) відносини між його членами. Таким чином, реформування державного управління є виконанням суспільного замовлення на ефективні, відповідальні та відкриті інститути виконавчої влади і місцевого самоврядування, а відтак і на належне врядування. Сучасний етап розвитку суспільства вимагає від науковців особливої уваги до державного управління як важливої наукової галузі. Динамічні процеси інтеграції та глобалізації ставлять перед сучасним суспільством новітнє завдання – пошук основних теоретичних складових сучасних моделей державного управління, які забезпечать гармонійний та стабільний розвиток суспільства та держави в нинішніх умовах [2]. Головною складністю при цьому є те, що означені моделі мають бути консолідуючими для індивідуумів, що входять у спільноту, роблячи розрізнених особин чимось цілісним. Перспективою

дослідження належного врядування є вдосконалення особливостей побутування становлення окресленої концепції задля повнішого та глибшого засвоєння демократичного, європейського начала українським суспільством. У подальшому це призведе до європеїзації української держави, що має посприяти її розквіту на міжнародній арені, як осередку духовності, моралі тощо.

Література.

1. Авер'янов В. Б. Концептуальні засади реформування органів виконавчої влади України з урахуванням європейських принципів та стандартів належного врядування («good governance») / В. Б. Авер'янов, В. А. Дерезь // Форум права. – 2006. – № 2. – С. 4–12.
2. Бегай І. Основні теоретичні складові сучасних моделей державного управління : [електронний ресурс] / І. Бегай // Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Нац. акад. держ. управ. при Президентові України. – Електрон. дані. – Режим доступу: [http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_02\(25\)/4.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_02(25)/4.pdf). – Назва з екрану.
3. Бухтатий О. Є. Еволюція українського законодавства про електронне врядування : проблеми і перспективи : [Електронний ресурс] / О. Є. Бухтатий // Національний університет цивільного захисту України. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol2/14.pdf>. – Назва з екрану.
4. Власенко О. С. Науково-методичне підґрунтя механізмів державного управління національною інноваційною системою : [Електронний ресурс] / О. Власенко // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2014. – Вип. 1. – С. 244–254.
5. Гриценко І. С. Загальне адміністративне право : підручник / І. С. Гриценко, Р. С. Мельник та ін.; за заг. ред. І. С. Гриценка. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 568 с.
6. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. ; Національна академія державного управління при Президентові України. – Т. 8: Публічне врядування / наук.-ред. кол.: В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) та ін. ; ЛРІДУ. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 630 с.
7. Карпенко О. Контроверсійне використання суміжних категорій послуг у науці державного управління / Олександр Карпенко // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць ОРІДУ. – 2012. – Вип. 2(50). – С. 12–16.
8. Колодій А. Ф. Поняття і концепції демократичного врядування як напрямку політичних та управлінських досліджень : [Електронний ресурс] / А. Ф. Колодій // Думки з приводу. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://political-studies.com/wp-content/uploads/2010/01/2009_LRIDU-conf_Plenarne1.pdf. – Назва з екрану.
9. Лендъел М. О. Перспективи запровадження принципів належного врядування в Україні в контексті європейської інтеграції : [Електронний ресурс] / М. О. Лендъел // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Grani_2014_7_20.pdf. – Назва з екрану.

10. Майборода О. Перспективи реалізації концепції відкритого урядування у розв'язанні загальнонаціональних проблем : [Електронний ресурс] / О. Майборода // Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Електрон. дані. – Режим доступу: www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/nz_68_site_72.pdf. – Назва з екрану.
11. Марушевський Г. Б. Принципи державного управління збалансованим розвитком : [Електронний ресурс] / Г. Б. Марушевський // Національна академія державного управління при Президентіві України. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/04.pdf>. – Назва з екрану.
12. Методичні підходи до організації діяльності з публічного адміністрування : наук. розробка / уклад.: Н. М. Мельтюхова, Л. В. Набока, Ю. В. Дідок; за заг. ред. Н. М. Мельтюхової. – К.: НАДУ, 2011. – 48 с.
13. Міхровська М. С. Розвиток електронного урядування як пріоритетне завдання становлення публічної адміністрації України : [Електронний ресурс] / М. С. Міхровська // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: «Юридические науки». – 2012. – Т. 25 (64). – № 1. – С. 298–304.
14. Навчальна програма МНЦ МОП «Розбудова сучасних і ефективних систем інспекцій праці» : [Електронний ресурс] // Міжнародна організація праці. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.ilo.org.ua/DocLib/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%9711_ukr_module_.pdf. – Назва з екрану.
15. Новак-Каляєва Л. Сучасні тенденції до конвергенції в концепціях державного управління : [Електронний ресурс] / Л. Новак-Каляєва // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2013-1-6.pdf>. – Назва з екрану.
16. Оржель О. Принципи європейського врядування : [електронний ресурс] / О. Оржель // Національний інститут стратегічних досліджень. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/StPrior_12/29.pdf. – Назва з екрану.
17. Панченко Т. В. Концептуальні основи адміністративних реформ сучасності / Т. В. Панченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2012. – № 1031. – С. 101–106.
18. Пеньковська Н. К. Демократизація урядування як напрямок політичного процесу: чинники та складові / Н. К. Пеньковська // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Серія: Політологія. – Вип. 145/2013. – Севастополь: 2013. – С. 145–148.
19. Підтримка належного урядування : проект протидії корупції в Україні : [Електронний ресурс] / підгот. Д. Ковриженко, О. Чебаненко // Лабораторія законодавчих ініціатив. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/upload/docs/Concept.pdf>. – Назва з екрану.
20. Пунь С. Т. Впровадження належного врядування як необхідна передумова ефективного запобігання корупції в секторі безпеки України : [Електронний ресурс] / С. Т. Пунь, В. Є. Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnyku/st/597/19.pdf>. – Назва з екрану.
21. Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2012 р., м. Київ) / упор. В. М. Яблонський, О. А. Корнієвський, П. Ф. Вознюк. – К.: НІСД, 2013. – 504 с.
22. Сидоренко О. О. Ідея процедурної справедливості у процесуальних нормах права / О. О. Сидоренко // Вісник ХНУВС. – 2013. – № 3. – С. 15–23.
23. Стрілець Ю. П. Принцип підконтрольності в контексті концепції «good governance» : [Електронний ресурс] / Ю. П. Стрілець // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Електрон. дані. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdy_2011_2_45.pdf. – Назва з екрану.
24. Тимошук В. Адміністративні послуги : посібник / В. Тимошук; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія-А». – 2012. – 104 с.
25. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони : [електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011. – Назва з екрану.
26. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні : навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». К., 2013. – 250 с.
27. Ханстантинов В. О. Належне врядування як умова формування культури толерантності : [Електронний ресурс] / В. О. Ханстантинов // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=filipol_2014_8_72. – Назва з екрану.
28. Шевчук Б. Європейські принципи належного врядування та реформа системи органів виконавчої влади в Україні : [Електронний ресурс] / Б. Шевчук // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=DeVr_2012_9_8. – Назва з екрану.